

**Podstawy przedsiębiorczości
liceum ogólnokształcące i technikum - po szkole podstawowej**

Absolwent szkoły ponadpodstawowej powinien posiadać podstawową wiedzę nie tylko z zakresu nauk ścisłych, przyrodniczych i humanistycznych, ale także społecznych, a zwłaszcza ekonomicznych. Na jej podstawie powinien również mieć wykształcone umiejętności oraz kompetencje osobiste i społeczne niezbędne do funkcjonowania we współczesnej, globalnie uwarunkowanej gospodarce. Edukacja w tym zakresie powinna być realizowana podczas lekcji nowoczesnie rozumianych podstaw przedsiębiorczości, w powiązaniu z pozostałymi przedmiotami. W ramach kształcenia w zakresie tego przedmiotu, stanowiącego syntezę wybranych celowo elementów wiedzy z zakresu ekonomii, zarządzania i finansów, wzbogaconej elementami geografii społeczno-ekonomicznej, politologii, socjologii, psychologii oraz prawa, uczniowie zapoznają się z podstawowymi kategoriami, mechanizmami i procesami ekonomicznymi oraz ich uwarunkowaniami instytucjonalnymi, behawioralnymi, kulturowymi i rynkowymi. Posiadającemu tę wiedzę uczniowi pokazuje się, jak – realizując indywidualne cele ekonomiczne – być przedsiębiorczym a zarazem społecznie odpowiedzialnym w swych dążeniach i działaniach.

Zmieniająca się dynamicznie gospodarka i jej otoczenie rynkowe, społeczne, polityczne i kulturowe sprawiają, że współcześnie podstawowa edukacja ekonomiczna przygotowująca młodego człowieka do aktywnego, a zarazem moralnie akceptowalnego życia w ewoluującym świecie powinna się dokonywać poprzez formację aktywnych uczestników gospodarki rynkowej bazującą na solidnej wiedzy ekonomicznej. Społecznie odpowiedzialne postawy przedsiębiorcze i wspierające je umiejętności oraz kompetencje powinny zatem pośrednio z tej wiedzy wynikać, a nie ją kształtować.

Realizując te fundamentalne założenia, jednym z głównych celów dydaktycznych przedmiotu jest przygotowanie uczniów do planowania swojej przyszłości oraz do aktywności zawodowej w formie pracy najemnej lub prowadzenia własnej działalności gospodarczej. Wynika to z faktu, że uczniowie szkół ponadpodstawowych wkraczają w dorosłość i znajdują się w warunkach presji konkurencyjnej oraz zróżnicowanych wymagań rynku pracy. Nabywają oni pełną zdolność do czynności prawnych oraz podejmują świadome działania i ważne decyzje w odniesieniu do swojej kariery zawodowej. Przedmiot ten daje więc ekonomiczne podstawy konkurencyjnych i przedsiębiorczych zachowań na rynku, przygotowując do aktywności społecznej i gospodarczej, a także w sensie ekonomicznym do życia rodzinnego, w tym ponoszenia konsekwencji swoich decyzji. Jest to zgodne z powszechnie przyjmowaną definicją przedsiębiorczości jako kompetencji kluczowej i uzasadnia konieczność przyjęcia koncepcji szerszego zakresu tego przedmiotu, w którym dzięki wyposażeniu w wiedzę z ekonomiczną i finansową, kształtuje się umiejętności w zakresie elastycznego zachowania na rynku pracy, zarządzania i rozwija cechy przywódcze uczniów. Niezmiernie ważne jest

także kształtowanie szacunku do wartości, na jakich opiera się gospodarka rynkowa i społecznie odpowiedzialny biznes, a także postaw etycznych i gotowości do ich przestrzegania w życiu zawodowym i społecznym. Lekcje przedsiębiorczości powinny też wspierać uczniów w samorozwoju oraz chęci inwestowania w siebie i uczenia się przez całe życie w obliczu dynamicznie zmieniających się warunków otoczenia i rozwoju gospodarki opartej na wiedzy. Takie szerokie ujęcie przedmiotu stanowi wyzwanie edukacyjne zarówno dla nauczycieli jak i osób uczących się. Niemniej w wyniku wieloletnich dyskusji nad jego kształtem oraz analizy możliwości realizacji treści z zakresu przedsiębiorczości w innych przedmiotach należy przyjąć, że konieczne jest takie jego ujęcie, obejmujące wiedzę i umiejętności z zakresu funkcjonowania gospodarki rynkowej, rynku finansowego, rynku pracy oraz przedsiębiorstwa. Jednak zakres wymagań szczegółowych musi być dostosowany do możliwości ich realizacji wynikających z ramowych planów nauczania, stąd konieczność celowego, starannego doboru treści kształcenia.

Cele kształcenia – wymagania ogólne

I. Wiedza

1. Posługiwanie się elementarnymi pojęciami z zakresu podstaw przedsiębiorczości.
2. Rozumienie istoty przedsiębiorczości oraz poznanie jej roli w gospodarce i życiu człowieka.
3. Wyjaśnianie mechanizmów funkcjonowania gospodarki rynkowej i powiązań między jej podmiotami.
4. Poznanie roli państwa w procesach gospodarczych.
5. Zaznajomienie się z prawami i instytucjami chroniącymi konsumenta.
6. Rozumienie roli pieniądza i rynków finansowych w gospodarce, funkcjonowaniu przedsiębiorstw i życiu człowieka.
7. Poznanie rodzajów podatków oraz ich wpływu na budżety państwa, przedsiębiorstw i gospodarstw domowych.
8. Rozumienie znaczenia ubezpieczeń w działalności gospodarczej i życiu człowieka.
9. Poznanie funkcjonowania rynku pracy oraz zasad aktywnego poszukiwania pracy i przygotowania się do rozmowy kwalifikacyjnej.
10. Zaznajomienie się z prawami oraz obowiązkami pracownika i pracodawcy.
11. Poznanie zasad funkcjonowania przedsiębiorstwa w gospodarce rynkowej, form organizacyjno-prawnych, innowacyjnych modeli biznesowych i procedury rejestracji działalności gospodarczej.
12. Rozumienie zasad zarządzania, roli marketingu oraz społecznej odpowiedzialności w funkcjonowaniu przedsiębiorstwa.

II. Umiejętności i stosowanie wiedzy w praktyce

1. Wyszukiwanie informacji z różnych źródeł, ich selekcja i analizowanie.
2. Podejmowanie przemyślanych decyzji w oparciu o wskaźniki gospodarcze i ekonomiczne oraz samodzielne obserwacje zjawisk zachodzących w gospodarce.

3. Odpowiedzialne gospodarowanie pieniędzmi, analizowanie, ocenianie i świadome korzystanie z usług finansowych oraz inwestowanie kapitału, z wykorzystaniem wiedzy na temat praw klienta usług finansowych.
4. Analizowanie oferty rynku pracy w odniesieniu do własnych kompetencji i planów zawodowych.
5. Podnoszenie kompetencji osobistych i społecznych niezbędnych na rynku pracy oraz wzmacnianie motywacji do pracy.
6. Sporządzanie dokumentów aplikacyjnych, dokonywanie autoprezentacji oraz korzystne prezentowanie się podczas rozmowy kwalifikacyjnej;
7. Rozróżnianie skutków wynikających z nawiązania i rozwiązania stosunku pracy oraz wykonywania czynności na podstawie umów cywilnoprawnych, analizowanie przepisów *Kodeksu pracy* i kosztów pracy.
8. Analizowanie otoczenia przedsiębiorstwa, w tym rynku, na którym działa.
9. Projektowanie działań w zakresie zakładania własnego przedsiębiorstwa lub podejmowania innych przedsięwzięć o charakterze społeczno-ekonomicznym.
10. Przygotowanie do prowadzenia własnej działalności gospodarczej.
11. Efektywne uczestniczenie w pracy zespołowej z wykorzystaniem umiejętności w zakresie komunikacji interpersonalnej oraz wdrażanie zasad skutecznego przywództwa w organizacji.
12. Rozpoznawanie działań etycznych i nieetycznych w życiu gospodarczym oraz przejawów społecznej odpowiedzialności biznesu.

III. Kształtowanie postaw

1. Wykorzystanie zdobytej wiedzy ekonomicznej do rozwijania własnej postawy przedsiębiorczej, jako jednego z podstawowych warunków aktywnego uczestnictwa w życiu społeczno-gospodarczym, w tym skutecznego wykonywania pracy najemnej i prowadzenia własnej działalności gospodarczej.
2. Korzystanie z szans pojawiających się na rynku, podejmowanie inicjatywy, pomysłowość oraz zdolność do pokonywania barier wewnętrznych i zewnętrznych.
3. Gotowość do czynnego uczestnictwa w życiu społeczno-gospodarczym kraju oraz poczucia współodpowiedzialności za jego rozwój.
4. Docenianie roli przedsiębiorcy i znaczenia wolności gospodarczej oraz własności prywatnej jako filarów gospodarki rynkowej.
5. Przyjmowanie postaw patriotyzmu gospodarczego, rozumianego jako odpowiedzialność konsumentów i ludzi biznesu za dobrobyt gospodarczy i społeczny kraju.
6. Rozumienie konsekwencji działań nieetycznych związanych z finansami.
7. Kształtowanie w sobie odpowiedzialnych postaw: jako przyszłych pracowników i pracodawców oraz należytego wypełnienia obowiązków, a także sprawiedliwego, opartego na prawości i dążeniu do prawdy, traktowania pracowników.
8. Kształtowanie proaktywności, odpowiedzialności za siebie i innych oraz umiejętnego godzenia własnego dobra z dobrem innych ludzi.
9. Zainteresowanie prowadzeniem własnej działalności gospodarczej oraz motywacja do ciągłego samorozwoju i inwestowania w siebie.

10. Kształtowanie postawy otwartości i szacunku do innych osób oraz zdolności podejmowania dialogu i współpracy.
11. Przyjmowanie postaw etycznych oraz społecznej odpowiedzialności w życiu gospodarczym.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Gospodarka rynkowa: przedsiębiorczość w gospodarce rynkowej, gospodarka centralnie planowana i rynkowa, rodzaje rynków, podmioty gospodarki rynkowej, struktury rynkowe, mechanizm rynkowy, fazy cyklu koniunkturalnego, rola państwa w gospodarce, konsument na rynku.

Uczeń:

- 1) rozpoznaje cechy człowieka o postawie przedsiębiorczej oraz określa związek zachowania się osoby przedsiębiorczej z szansami, jakie stwarza gospodarka rynkowa;
- 2) dostrzega rolę przedsiębiorczości, w tym innowacyjności i kreatywności, w życiu osobistym i rozwoju społeczno-gospodarczym w skali lokalnej, regionalnej i krajowej;
- 3) na tle cech gospodarki centralnie planowanej wykazuje zalety gospodarki opartej na mechanizmie rynkowym, doceniając fundamentalne wartości (wolność gospodarcza, prywatna własność), na jakich się opiera;
- 4) analizuje funkcje rynku i rozróżnia rodzaje rynków;
- 5) charakteryzuje podmioty gospodarki rynkowej, w tym gospodarstwa domowe i przedsiębiorstwa, rozróżnia struktury rynkowe: monopol, oligopol, konkurencja monopolistyczna, konkurencja doskonała oraz dostrzega negatywne skutki ograniczonej konkurencji na rynku;
- 6) wyjaśnia prawo popytu i podaży, posługując się wykresami uwzględniającymi zmianę ceny oraz charakteryzuje czynniki wpływające na popyt i podaż;
- 7) opisuje zachowania gospodarki w kolejnych fazach cyklu koniunkturalnego oraz identyfikuje przyczyny i charakteryzuje narzędzia oddziaływania państwa na gospodarkę;
- 8) wyróżnia podstawowe źródła wpływów i kierunki wydatków budżetu państwa oraz wyjaśnia wpływ stanu finansów publicznych na funkcjonowanie gospodarki;
- 9) na podstawie materiałów źródłowych przedstawia organizacje i instytucje prokonsumenckie, w tym rzecznika konsumenta i Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów oraz wyjaśnia zakres ich działania;
- 10) posługując się prawami przysługującymi konsumentom, określa drogę ich egzekwowania, w tym zasady składania reklamacji.

II. Rynek finansowy: pieniądź i jego obieg, instytucje finansowe, formy inwestowania, bank centralny i polityka pieniężna, bankowość komercyjna i spółdzielcza, podatki, ubezpieczenia, umowy bankowe i ubezpieczeniowe, ochrona klienta usług finansowych, etyka w finansach.

Uczeń:

- 1) omawia funkcje i formy pieniądza oraz jego obieg w gospodarce;
- 2) charakteryzuje ważniejsze instytucje rynku finansowego w Polsce (Narodowy Bank Polski, Komisja Nadzoru Finansowego, Rzecznik Finansowy, Giełda Papierów Wartościowych w Warszawie, banki komercyjne i spółdzielcze, spółdzielcze kasy

oszczędnościowo-kredytowe, fundusze inwestycyjne, zakłady ubezpieczeń) oraz objaśnia ich znaczenie w funkcjonowaniu gospodarki narodowej, przedsiębiorstw i życiu człowieka;

- 3) rozróżnia formy oszczędzania i inwestowania, ocenia je z punktu widzenia ryzyka i przewidywanych zysków oraz przeprowadza symulowaną inwestycję;
- 4) przedstawia rodzaje papierów wartościowych oraz objaśnia mechanizm inwestowania na giełdzie papierów wartościowych na przykładzie Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie;
- 5) dyskutuje nad wyborem rodzaju funduszu inwestycyjnego, uwzględniając potencjalne zyski oraz ryzyko wystąpienia strat;
- 6) identyfikuje najważniejsze funkcje i zadania Narodowego Banku Polskiego, charakteryzuje instrumenty polityki pieniężnej oraz omawia rolę Rady Polityki Pieniężnej w realizacji celu inflacyjnego poprzez kształtowanie stóp procentowych;
- 7) analizuje oferty usług banków komercyjnych i spółdzielczych w zakresie kont osobistych, kart bankowych, lokat terminowych, kredytów i pożyczek, uwzględniając realną stopę procentową;
- 8) identyfikuje rodzaje podatków według różnych kryteriów oraz przedstawia ich wpływ na gospodarkę kraju, przedsiębiorstwa i gospodarstwa domowe;
- 9) wyjaśnia zasady składania rocznej deklaracji i obliczania podatku dochodowego od osób fizycznych;
- 10) formułuje argumenty za i przeciw stosowaniu podatku dochodowego progresywnego i liniowego;
- 11) charakteryzuje rodzaje ubezpieczeń według różnych kryteriów i porównuje oferty zakładów ubezpieczeń na przykładzie ubezpieczenia nieruchomości lub pojazdów mechanicznych;
- 12) krytycznie analizuje przykładową umowę kredytu lub pożyczki;
- 13) analizuje zapisy ogólnych warunków ubezpieczenia na przykładzie ubezpieczenia na życie lub ubezpieczenia od następstw nieszczęśliwych wypadków;
- 14) formułuje reklamację do instytucji rynku finansowego i pisze skargę do Rzecznika Finansowego na przykładzie wybranego produktu finansowego;
- 15) podejmuje niezależne, odpowiedzialne decyzje finansowe w odniesieniu do własnych zasobów, bazując na zebranych informacjach i radach ekspertów;
- 16) ocenia przykłady praktyk i zachowań etycznych oraz nieetycznych na rynku finansowym.

III. Rynek pracy: mierniki i wskaźniki, popyt i podaż na rynku pracy, kariera zawodowa, poszukiwanie pracy, rozmowa kwalifikacyjna, formy zatrudnienia, systemy płac, prawa i obowiązki pracownika i pracodawcy, bhp i organizacja pracy, związki zawodowe, etyka w pracy.

Uczeń:

- 1) analizuje podstawowe mierniki i wskaźniki rynku pracy;
- 2) wyjaśnia mechanizm popytu i podaży na rynku pracy oraz identyfikuje czynniki wpływające na równowagę na rynku pracy;
- 3) rozpoznaje motywy aktywności zawodowej człowieka oraz analizuje szanse i możliwości rozwoju własnej kariery zawodowej;

- 4) rozróżnia metody poszukiwania pracy oraz ocenia ich przydatność i efektywność z punktu widzenia własnej ścieżki rozwoju zawodowego;
- 5) analizuje własne kompetencje i możliwości znalezienia pracy na rynku lokalnym, regionalnym, krajowym i międzynarodowym;
- 6) przygotowuje dokumenty aplikacyjne dotyczące konkretnej oferty pracy;
- 7) przygotowuje się do rozmowy kwalifikacyjnej i uczestniczy w niej w warunkach symulowanych, eksponując swoje zalety;
- 8) rozróżnia formy zatrudnienia i rodzaje umów o pracę oraz określa korzyści z wyboru konkretnej formy i umowy;
- 9) charakteryzuje różne rodzaje, formy i systemy wynagrodzeń oraz identyfikuje koszty płacy i oblicza wynagrodzenie netto;
- 10) analizuje prawa i obowiązki pracownika (w tym młodocianego) i pracodawcy oraz omawia specyfikę zatrudnienia osób niepełnosprawnych;
- 11) na podstawie analizy przepisów *Kodeksu pracy* wymienia rodzaje urlopów przysługujące pracownikowi;
- 12) przedstawia zasady bezpieczeństwa i higieny oraz dobrej organizacji pracy na przykładzie konkretnego stanowiska;
- 13) dostrzega rolę związków zawodowych w ochronie praw pracowniczych oraz ocenia zachowania etyczne i nieetyczne w pracy, rozpoznaje przejawy mobbingu i konsekwencje zatrudniania bez umowy.

IV. Przedsiębiorstwo: klasyfikacje przedsiębiorstw, biznesplan, otoczenie przedsiębiorstwa, formy organizacyjno-prawne, procedury rejestracji i likwidacji, źródła finansowania działalności, analiza rynku, zarządzanie przedsiębiorstwem, praca zespołowa, marketing, wynik finansowy, formy opodatkowania, księgowość, negocjacje, etyka w biznesie i społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw, funkcjonowanie przedsiębiorstwa.

Uczeń:

- 1) klasyfikuje przedsiębiorstwa wg kryteriów rodzaju prowadzonej działalności, wielkości i formy własności oraz charakteryzuje innowacyjne modele biznesu, w tym startupy;
- 2) uzasadnia przydatność sporządzania i przedstawia strukturę biznesplanu oraz objaśnia poszczególne jego elementy;
- 3) inspirując się doświadczeniami własnymi i znanych przedsiębiorców oraz bazując na zebranych informacjach z rynku, znajduje pomysł na własną działalność gospodarczą lub przedsięwzięcie społeczne;
- 4) sporządza projekt własnego przedsiębiorstwa lub innego przedsięwzięcia o charakterze społeczno-ekonomicznym w postaci biznesplanu oraz przedstawia go w formie pisemnej albo w postaci prezentacji;
- 5) analizuje mikro- i makrootoczenie przedsiębiorstwa, identyfikuje mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia projektowanego przedsięwzięcia;
- 6) charakteryzuje podstawowe formy organizacyjno-prawne przedsiębiorstw (indywidualna działalność gospodarcza, spółka cywilna, spółki prawa handlowego, spółki europejskie) i przedsiębiorczości społecznej (w tym spółdzielnia pracy, spółdzielnia socjalna, stowarzyszenie, fundacja) oraz uwzględniając odpowiedzialność prawną i majątkową właścicieli, dobiera formę do projektowanego przedsiębiorstwa lub przedsięwzięcia;

- 7) przedstawia procedury związane z rejestracją indywidualnej działalności gospodarczej i jej likwidacją;
- 8) znajduje możliwości finansowania działalności gospodarczej lub projektowanego przedsięwzięcia (w tym ze środków instytucji finansowych, urzędów pracy, funduszy unijnych i *venture capital*, „aniołów biznesu”) oraz określa funkcje inkubatorów przedsiębiorczości w powstawaniu i rozwoju małych firm, w tym startupów;
- 9) zbiera, analizuje i prezentuje informacje o rynku, na którym działa przedsiębiorstwo;
- 10) wyjaśnia istotę procesu zarządzania różnymi zasobami przedsiębiorstwa, w tym zasady skutecznego zarządzania ludźmi oparte na koncepcji przywództwa;
- 11) stosuje zasady pracy zespołowej, wyjaśnia rolę oraz identyfikuje cechy dobrego lidera i wykonawcy;
- 12) charakteryzuje główne instrumenty marketingowe (produkt, cena, dystrybucja, promocja), rozumie ich rolę w funkcjonowaniu przedsiębiorstwa oraz wykorzystuje posiadaną wiedzę w tym zakresie do projektowania działań marketingowych w planowanym przedsiębiorstwie lub przedsięwzięciu;
- 13) wykazując się kreatywnością projektuje działania promocyjne, uzasadnia ich rolę w planowanym przedsięwzięciu oraz przedstawia pozytywne i negatywne przykłady wpływu reklamy na klientów;
- 14) prognozuje efekty finansowe projektowanego przedsiębiorstwa lub przedsięwzięcia na podstawie zestawienia planowanych przychodów i kosztów;
- 15) ocenia wady i zalety poszczególnych form opodatkowania indywidualnej działalności gospodarczej w zakresie podatku dochodowego oraz wymienia inne podatki, którymi może być objęty przedsiębiorca;
- 16) omawia funkcje dowodów księgowych i podstawowe zasady księgowości oraz wypełnia dowody księgowe i książkę przychodów i rozchodów na potrzeby rozliczenia podatku dochodowego;
- 17) wyjaśnia zasady prowadzenia skutecznych negocjacji, uwzględniając strategię „wygrana-wygrana”, przedstawia przykłady technik manipulacyjnych stosowanych podczas negocjacji oraz podaje negatywne skutki ich stosowania;
- 18) rozróżnia zachowania etyczne i nieetyczne w biznesie, w tym przejawy korupcji w życiu gospodarczym oraz rozumie istotę i cele społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw;
- 19) na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego określa rozmiary „szarej strefy” w Polsce oraz przyczyny i negatywne skutki jej rozwoju;
- 20) analizuje przebieg kariery zawodowej osoby, która zgodnie z zasadami etycznymi odniosła sukces jako przedsiębiorca;
- 21) dostrzega możliwości rozwoju przedsiębiorstwa i osiągnięcia sukcesu rynkowego przy pełnym poszanowaniu zasad etycznych w biznesie;
- 22) wyszukuje informacje o spektakularnych sukcesach polskich przedsiębiorstw na rynku krajowym i międzynarodowym, osiągniętych zgodnie z prawem i etyką biznesu;
- 23) obserwuje proces funkcjonowania przedsiębiorstwa w trakcie ćwiczeń terenowych lub dyskutuje na tematy związane z prowadzeniem biznesu w trakcie spotkania z przedsiębiorcą, na podstawie informacji o ich działaniach innowacyjnych i w zakresie społecznej odpowiedzialności biznesu.

Warunki i sposób realizacji

Przyjmuje się, że na dział I należy przeznaczyć minimum 8 godz., na dział II – 13 godz., dział III – 12 godz., dział IV – 19 godz., czyli łącznie 52 godzin, co stanowi ok. 80% godzin, które ma do dyspozycji nauczyciel. Pozostałe godziny nauczyciel może przeznaczyć na rozszerzenie określonych treści wg własnego uznania. Taki rozkład godzin i odpowiadających im wymagań pomiędzy działami wynika z przyjętego założenia, że w edukacji w zakresie przedsiębiorczości fundamentalne są umiejętności związane z podejmowaniem aktywności zawodowej w ramach pracy etatowej lub samozatrudnienia, zaś podstawą tej aktywności jest wiedza ekonomiczna oraz z zakresu funkcjonowania rynku finansowego.

Kształcenie w zakresie przedsiębiorczości powinno rozpocząć się od przedstawienia, czym są, jak funkcjonują i jak się rozwijają narodowe systemy gospodarek rynkowych. Wyjaśnia się ich odmienności, wynikające z realizowanych przez te systemy celów, różnej roli państwa (władzy publicznej) i rynku w tych systemach oraz wykorzystywanych przez te systemy podstawowych czynników wzrostu i rozwoju takich jak surowce, praca, inwestycje rzeczowe i kapitałowe, innowacje, handel czy konsumpcja. Uczeń dowiadyuje się, jak w tych różnych systemach ekonomicznych funkcjonują mikroekonomiczne podmioty gospodarcze, czyli gospodarstwa domowe (ze szczególnym uwzględnieniem praw członków tych gospodarstw jako konsumentów na rynku) i przedsiębiorstwa. To makroekonomiczne wprowadzenie stanowi punkt wyjścia do pokazania, czym są i jak funkcjonują różnego typu przedsiębiorstwa. Jednakże ze względu na kwestię dojrzałości uczniów, szczegółowe przedstawienie, jak są tworzone, zarządzane, przekształcane i likwidowane przedsiębiorstwa oraz co z tego wynika dla ich pracowników i właścicieli, będzie zaprezentowane w działach III i IV, w dalszym etapie edukacji. Należy wziąć bowiem pod uwagę, że zgodnie z dotychczasowymi doświadczeniami nauczycieli problematyka ta powinna być realizowana jak najpóźniej.

Realizacja kolejnych działów służy pokazaniu, jak funkcjonują dwa kluczowe dla uczestniczących w życiu gospodarczym gospodarstw domowych i przedsiębiorstw rynki, a mianowicie rynek pracy i rynek finansowy. Wyeksponowanie tych dwóch rynków oraz popatrzenie poprzez ich pryzmat na gospodarkę i przedsiębiorczość wynika z tego, że uczeń, jak każdy z uczestników rynku, będzie pracownikiem albo pracodawcą i będzie musiał pozyskiwać środki pieniężne, a następnie świadomie nimi zarządzać, nabywając dobra konsumpcyjne lub czynniki produkcji, oszczędzając je, bądź korzystnie, a zarazem bezpiecznie je inwestując.

Zatem w działach drugim „Rynek finansowy” wymagania odnoszą się do wiedzy dotyczącej podstaw finansów oraz umiejętności związanych z funkcjonowaniem na tym rynku człowieka jako konsumenta oraz przedsiębiorcy. Szczególnie ważne jest podczas realizacji tego działu, by uczeń na realnych przykładach poznawał i dokonywał oceny produktów finansowych oraz w sposób świadomy podejmował decyzję, rozumiejąc ich rozmaite konsekwencje.

Celem trzeciego działu „Rynek pracy” jest przygotowanie ucznia do aktywnego zachowania się na rynku pracy. Osiągnięcia uczniów realizowane są przez analizę słabych i mocnych stron własnej osoby, możliwości wyboru drogi zawodowej oraz sytuacji na rynku pracy w

celu osiągnięcia umiejętności skutecznego jej poszukiwania. Niezbędne jest poznanie form zatrudnienia, obowiązków i praw pracownika oraz pracodawcy, jak i innych elementów prawa pracy. W wyniku realizacji tego działu uczeń zrozumie konieczność inwestowania w siebie, będzie potrafił przygotować dokumenty aplikacyjne na konkretne stanowisko, dostrzeże również, że inne osoby, w tym osoby niepełnosprawne, poszukują i wykonujące pracę. Będzie umiał także ocenić korzyści i koszty wynikające ze współpracy z instytucjami rynku pracy.

Dział czwarty „Przedsiębiorstwo” przeznaczony jest przede wszystkim na realizację wymagań związanych z pogłębieniem wiedzy na temat funkcjonowania przedsiębiorstwa w otoczeniu oraz przygotowaniem do prowadzenia własnej działalności gospodarczej. Służy temu poznanie zasad i kształtowanie umiejętności sporządzania biznesplanu. Zaleca się, aby jego przygotowanie stanowiło pracę projektową (wykonywaną indywidualnie lub w grupach) przez co najmniej jeden semestr zajęć. Treści kształcenia w tym dziale zostały tak ułożone, aby w trakcie ich realizacji uczeń zapoznawał się z kolejnymi elementami przygotowywanej pracy projektowej, tj. nabywał wiedzę i umiejętności z zakresu wyboru form organizacyjno-prawnej, rejestracji, analizy rynku, zarządzania, marketingu oraz spraw finansowych. Choć na realizację tego działu powinno się przeznaczyć najwięcej godzin, to ze względu na ograniczoność czasu opracowanie biznesplanu może się odbywać tylko częściowo w trakcie lekcji w szkole. Uczniowie mogą gromadzić po każdej lekcji częściowe wyniki pracy w teczce czy tworząc specjalne portfolio, tak aby z tych materiałów na końcu powstał biznesplan. W ramach pozostałych do dyspozycji nauczyciela 20% godzin zaleca się prezentację biznesplanów na forum całej klasy. Decyzja w tym zakresie należy jednak do nauczyciela. Alternatywnie do opracowania planu biznesowego proponuje się opracowanie innego przedsięwzięcia, w planowaniu którego będzie można wykorzystać ideę biznesplanu. Dodatkową zaletą jest także to, że przedsięwzięcie to może być realnie realizowane przez uczniów. Zorganizowanie takiego przedsięwzięcia o dowolnym charakterze np. ekonomicznym, społecznym, a nawet kulturalnym, artystycznym czy też sportowym jest niezwykle doświadczeniem biznesowym dla uczniów. Uczniowie powinni zrealizować te same efekty kształcenia, jak przy planowaniu własnego biznesu, w dodatku wzmacniając je doświadczeniami praktycznymi, szczególnie jeśli zorganizują takie przedsięwzięcie, poczynając od zaproszenia gości, całej społeczności szkolnej i rodziców przez pozyskanie środków finansowych na realizację do przygotowania na koniec jego szczegółowego rozliczenia.

W podstawie programowej nie zapisano zbyt wielu efektów związanych z wypełnianiem różnego typu formularzy, np. poleceń przelewu, faktur czy deklaracji rocznej podatku dochodowego. Ze względu na zmieniającą się dynamicznie rzeczywistość w związku z informatyzacją obiegu wielu dokumentów i ich częste zmiany, decyzję o tym, w jakim zakresie ćwiczyć te umiejętności, pozostawia się autorom programu nauczania i realizującemu go nauczycielowi.

Szczególną rolę w kształceniu w zakresie przedsiębiorczości odgrywają ćwiczenia terenowe odbywane w przedsiębiorstwie, gdzie możliwa jest bezpośrednia obserwacja procesu jego funkcjonowania i zadań poszczególnych działów. Alternatywnie, w przypadku braku

możliwości wyjścia do przedsiębiorstwa, proponuje się zorganizowanie spotkania z przedsiębiorcą, w trakcie którego uczeń może dyskutować na tematy związane z funkcjonowaniem przedsiębiorstwa. Jeśli pozwalają na to możliwości organizacyjne warto zastosować obydwie formy poszerzenia wiedzy funkcjonowaniu przedsiębiorstwa z praktycznego punktu widzenia. Zadaniem szkoły, przy wsparciu organu prowadzącego, jest zapewnienie kontaktów z przedstawicielami życia gospodarczego i możliwości realizacji części zajęć poza szkołą w przedsiębiorstwach lub instytucjach otoczenia przedsiębiorczości.

W osiągnięciu wielu efektów kształcenia istotną rolę odgrywa kształtowanie umiejętności czytania fragmentów aktów prawnych, takich jak *Kodeks pracy*, *Kodeks cywilny* czy *Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej*. W realizacji tematów związanych z ochroną konsumentów i klientów usług finansowych należy wykorzystać przykładowe umowy, regulaminy, zapisy ogólnych warunków ubezpieczenia itp. i kształtować umiejętność ich analizy. Ważne jest, aby po lekcjach przedsiębiorczości uczeń był przekonany, że nie zawiera umów i nie kupuje produktów finansowych, których nie rozumie i nie zapoznał się dokładnie z warunkami zakupu i realizacji. Podczas realizacji wymagania odnoszącego się do budżetu państwa również można skorzystać z fragmentu ustawy budżetowej lub jej omówienia przygotowywanego z reguły przez Ministerstwo Finansów, dokonując analizy wpływów i wydatków konkretnego budżetu z danego roku.

Przy realizacji każdego z tematów, szczególnie tych związanych z obowiązkami pracownika i pracodawcy, finansami i prowadzeniem biznesu należy zwracać uwagę na kształtowanie postaw uczniów, związanych głównie z rozumieniem roli etyki w życiu społeczno-gospodarczym. Uczeń powinien być przekonany, że warto być, nie tylko z punktu widzenia moralnego, ale także ekonomicznego, uczciwym w pracy i biznesie. W dobie subiektywizacji i relatywizacji wielu pojęć oraz często braku zrozumienia przez młodzież wartości klasycznej triady dobro – prawda – piękno, jest to niezmiernie istotne. Ze względu na fakt, że w naszym kraju w okresie gospodarki centralnie sterowanej prywatna aktywność gospodarcza była ograniczana lub wręcz zwalczana i często kształtowano negatywny wizerunek „prywaciarza”, niezmiernie ważne jest kształtowanie postaw doceniania roli przedsiębiorcy w życiu społeczno-gospodarczym i osiągnięć polskich przedsiębiorstw.

Warto podkreślić też istotne korelacje z innymi przedmiotami, przede wszystkim z:

- wiedzą o społeczeństwie, gdzie zarówno w szkole podstawowej jak i ponadpodstawowej realizowane są takie zagadnienia jak funkcjonowanie Unii Europejskiej, budżety gospodarstwa domowego i jednostek samorządu terytorialnego, funkcjonowanie systemu zabezpieczenia społecznego (ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych) czy umiejętności w zakresie komunikacji interpersonalnej;
- geografią, w zakresie funkcjonowania rynku pracy, w tym bezrobocia, procesów integracji gospodarczej na świecie, ze szczególnym uwzględnieniem Europy, globalizacji, roli korporacji w gospodarce, mierników rozwoju gospodarczego czy handlu międzynarodowego,
- matematyką, która stanowi podbudowę do umiejętności związanych z rachunkami, np. obliczania odsetek od lokat bankowych, realnej stopy procentowej,

- informatyką, gdzie rozwijane są umiejętności przydatne w przedsiębiorstwie i pracy, jak używanie edytora tekstu, w tym ważnej w biznesie korespondencji seryjnej, arkusza kalkulacyjnego (np. do obliczenia stóp procentowych, odsetek, przygotowania części operacyjnej i finansowej biznesplanu), programu do prezentacji, programów graficznych do projektowania logo firmy, ulotek, plakatów, wizytówek itp.
- historią, gdzie realizowane są elementy historii gospodarczej, w tym historii pieniądza i bankowości na ziemiach polskich.

W celu realizacji niektórych wymagań konieczne jest skorzystanie z komputerów z dostępem do internetu. Niezwykle ważna jest więc możliwość skorzystania z pracowni komputerowej.